

Vägalikatingt

 Sida
Infoteket

Om kvinnor & män i utvecklingssamarbetet

Förord

Viljan att främja jämställdhet mellan kvinnor och män går som en röd tråd genom det svenska utvecklings-samarbetets historia.

Sverige har länge befunnit sig i frontlinjen när det gäller att involvera jämställdhet i samarbetet. Bland annat har Sverige bidragit till att jämställdhet tagits upp vid alla viktiga FN-konferenser under 1990-talet. Vid FN:s kvinnokonferens i Peking 1995 spelade Sverige en nyckelroll bl a när det gällde att synliggöra effekterna för jämställdhetsarbetet av männens roller, ansvar och behov.

Målet för utvecklingssamarbetet har varit detsamma, men metoderna för att nå det har skiftat.

Under lång tid låg fokus på särskilda insatser för kvinnor. Många goda resultat uppnåddes, men kopplingen till det övriga samhället och samhällsutvecklingen saknades.

Med tiden har nya metoder och strategier kommit till, som bygger på att jämställdhet ska vara en naturlig del i all samhällsutveckling.

Till följd av detta ska jämställdhetsperspektivet genomsyra hela Sidas verksamhet. Vare sig det gäller vägbyggen eller förebyggande hälsovård ska detta perspektiv vara vägledande.

Att arbeta för ökad jämställdhet innebär att sätta såväl kvinnor som män i fokus, liksom relationen dem emellan.

För att uppnå ett tillfredsställande och långsiktigt resultat måste både kvinnor och män vara delaktiga i samarbetet och dra nytta av det.

Innehåll

På väg mot ett jämställt
utvecklingssamarbete 4

Strategiutveckling i takt med
samhällsförändringarna 12

Utvecklingssamarbetet i dag 18

En framåtblick 28

Dag Ehrenpreis

Chef för Sidas policysekretariat

På väg mot ett jämställt utvecklingssamarbete

Inom det svenska biståndssamarbetet finns det i dag en stark övertygelse om att insatser som utesluter endera könet sällan leder till fullgoda och effektiva resultat. Framför allt inte på lång sikt.

Men vägen till denna insikt har varit lång. Man måste trots allt konstatera att det svenska utvecklingssamarbetet genom åren i huvudsak gynnat det ena könet - männen. Kvinnorna har nått i betydligt mindre utsträckning.

Om kvinnorna har fått delta i samarbetet, har de inte fått göra det på lika villkor. Männen har haft så gott som allt inflytande - även i de fall kvinnorna utfört själva arbetet.

Sverige har inte varit ensamt om detta. I ett internationellt perspektiv ter sig det svenska utvecklingssamarbetet tvärtom som mycket framsynt.

En orsak är den vikt som under många år lagts vid ökad jämställdhet i det svenska samhället och som naturligtvis även påverkat biståndet.

Okunskap viktig faktor

Låt oss utgå ifrån att det inte funnits någon medveten avsikt att utelämna

kvinnorna. Vad beror det då på att utvecklingssamarbetet oftast inte varit till samma nytta för dem?

Sida menar att den viktigaste orsaken varit att man inte tagit reda på tillräckligt mycket om vad ett projekt kan tänkas innebära för å ena sidan kvinnorna, å den andra männen.

Alltför ofta har man utgått ifrån diffusa begrepp som "lokalbefolkningen". Man har låtit denna "lokalbefolkning" representeras av enbart män - och utgått ifrån att deras åsikter alltid delades av kvinnorna. Först i efterhand har man insett att så inte var fallet.

Manligt tänkande styr

Många gånger har effekten även blivit den att kvinnornas arbetsbörda ökat till följd av ett projekt, medan männens varit densamma som tidigare. Det finns också exempel på att kvinnors situation blivit direkt försämrad.

Denna blindhet för olikheterna i kvinnors respektive mäns behov har förstärkts av att det oftast varit män som fattat besluten kring samarbetet också i Sverige. Chefsposterna inom biståndet har också traditionellt dominerats av män - både hemma och "på fältet".

I dag är könsfördelningen i stort sett jämn, men detta utgör i sig ingen garanti för att jämställdhetsfrågorna får tillräcklig uppmärksamhet. Kvinnliga tjänstemän kan också vara "blinda" för jämställdhetsfrågornas vikt.

Utvecklingen vänder

Under senare år har utvecklingen emellertid börjat vända. Framför allt till följd av en ökad medvetenhet om kvinnors och mäns olika roller och behov. Framsteg sker hela tiden, både inom Sida och bland våra samarbetspartner i andra länder.

Sida utbildar regelbundet sin personal i jämställdhetsfrågor. Inom en rad områden - allt från hälsovård till infrastruktur - har man tagit fram handböcker som underlättar arbetet.

Konsekvensanalys

Vad det egentligen handlar om är ett slags konsekvensanalys. Vi känner igen termen från miljöområdet - miljökonsekvensanalys.

Här handlar det om att ta reda på vad ett planerat samarbete inom något område innebär för kvinnorna respektive männen. Då är det lättare att bedöma om jämställdhetsmålet kommer att uppfyllas. Analyser måste också göras vid projektuppföljningar och då utvärderingar görs.

I många länder pågår i dag samarbeten som både kvinnor och män gynnas av, och där jämställdhetsperspektivet genomsyrat planeringen. Den här skriften berättar om några av dessa (se sid 23-27).

Kvinnorna viktig målgrupp

Kvinnorna har varit en viktig målgrupp alltsedan det svenska biståndet kom i gång på 60-talet.

Det stod tidigt klart vilken viktig roll kvinnorna spelar i samhället. I såväl Afrika som Latinamerika och Asien utförs merparten av jordbruksarbetet av kvinnor.

Det har också visat sig vara ett riktigt antagande att gynnas kvinnorna, gynnas också barnen. Effekten blir alltså dubbel.

Så varför inriktas inte allt bistånd på kvinnor? Skulle det inte vara bättre att lämna männen helt därhän för att få maximal valuta för pengarna?

Jämställdhet ska genomsyra allt

Erfarenheten visar att enbart satsningar på särskilda kvinnoprojekt kan försvåra för kvinnorna att bli delaktiga i samhällsutvecklingen. Det blir lätt satsningar "vid sidan av".

Målsättningen i dag är därför att såväl kvinnors som mäns behov och prioriteringar ska genomsyra utvecklingen. Både kvinnor och män ska befinna sig "i huvudfaran" - inget av könen vid sidan av.

Att låta ett jämställdhetsperspektiv genomsyra all verksamhet (*mainstreaming*) är vägledande för dagens utvecklingssamarbete, där Sverige

ligger i frontlinjen bland världens givarländer. Utan att såväl kvinnor som män är delaktiga och drar nytta av samarbetet uppnås inget långsiktigt bra resultat.

Samtidigt är det långt kvar till full jämställdhet i vårt eget land. Många omotiverade skillnader består, som inte kan förklaras på annat sätt än med könet.

Jämställdhet betyder

- lika möjligheter
- lika rättigheter
- lika skyldigheter

Jämställdhet - en mänsklig rättighet

Det internationella samarbete som tog fart genom att Förenta Nationerna bildades 1945 har resulterat i en rad konventioner och andra viktiga överenskommelser mellan världens länder.

En av de mest grundläggande är FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna, som antogs den 10 december 1948.

Den är ett grundläggande dokument också för allt jämställdhetsarbete.

"Envar är berättigad till alla de friheter och rättigheter som uttalas i denna förklaring, utan åtskillnad av något slag, såsom ras, hudfärg, kön, språk, religion, politisk eller annan uppfattning, nationellt eller socialt ursprung, egendom, börd eller ställning i övrigt."

(Ur Allmän förklaring om de mänskliga rättigheterna, Artikel 2, FN 1948.)

Konvention mot diskriminering av kvinnor

1979 tillkom FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor. Där konstateras först och främst, att FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (se sid 5) slår fast principen om icke-diskriminering, "inbegripet åtskillnad på grund av kön".

Konventionen innehåller en rad artiklar i syfte att eliminera diskriminering mot kvinnor. Här nämns bl a likhet inför lagen, rätten till banklån och krediter samt villkor i äktenskapet. Konventionen lyfter i en särskild artikel fram situationen för kvinnor på landsbygden och vikten av att deras rättigheter förstärks.

Konventionen hade vid Pekingkonferensens slut ratificerats av 153 stater. Att ett land ratificerat förklaringen innebär en förpliktelse att följa den.

"Konventionsstaterna skall vidta alla lämpliga åtgärder för att ändra mäns och kvinnors sociala och kulturella beteendemönster för att därmed avskaffa fördomar samt seder och bruk som grundar sig på föreställningar om det ena könets underlägsenhet eller på stelnade roller för män och kvinnor".

(Ur Konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor, Artikel 5, FN 1979)

Jämställdhet handlar om grundläggande mänskliga rättigheter. Den FN-konvention som flertalet av världens länder åtagit sig att följa tillåter ingen diskriminering på grund av kön.

FN:s utvecklingsorgan UNDP konstaterar i 1995 års Human Development Report som behandlade jämställdhet att det inte finns något enda land i världen där jämställdhet mellan könen uppnåtts på alla områden i samhället.

Jämställdhet - en viktig samhällsfråga

Jämställdhet mellan kvinnor och män är inte en "kvinnofråga" utan en viktig fråga för hela samhället. Det är en förutsättning för att ett samhälle ska kunna kalla sig demokratiskt och rättvist.

Jämställdhet är lika viktigt för männen som för kvinnorna. Sambandet mellan utbildning för kvinnor = bättre hälsa för kvinnan och barnen är ett tydligt exempel. Utbildning för kvinnor leder också till bättre ekonomi, både i familjen och i samhället.

Bristande jämställdhet är också ett avgörande hinder för utveckling. Av slutdokumentet från FNs kvinnokonferens i Peking 1995 (se sid 16-17) framgår även att jämställdhet inte endast handlar om rättvisa, utan också om effektivitet.

Kvinnor uppnår effektivitet

Det finns många bevis för att när kvinnor deltar i och gynnas av utvecklingsinsatser används tillgängliga resurser effektivare.

Här är några exempel:

- När kvinnan får inkomster använder hon dem i högre grad än mannen till investeringar som gynnar barnen och familjen.
- Projekt för bättre vattenförsörjning har gett betydligt bättre resultat så fort kvinnor involverats i planering och genomförande.
- Världsbankens forskning visar att den mest kostnadseffektiva investering som kan göras är att satsa på utbildning för flickor.
- Lån och krediter till kvinnor betalas tillbaka i högre grad än lån och krediter till män.

"Traditionen"

Man kan tycka att argument som dessa för jämställdhet vore nog. Frågan kompliceras emellertid av olika sociala och kulturella faktorer.

Dessa spelar en stor roll i våra liv. De flesta av oss strävar efter att bli accepterade i familjegemenskapen och av det omgivande samhället. Alla påverkas vi - oftast omedvetet - av den rådande synen på manligt och kvinnligt och de flesta anpassar sig därefter.

I åtskilliga samhällen finns attityder, sedvänjor och religiösa föreställningar som bidrar till att flickor och kvinnor betraktas som underlägsna männen eller på annat sätt nedvärderas. Det är sällan eller aldrig tvärtom.

Omvänt bidrar den föreställning om manlig överhöghet som finns i många kulturer till att män påtvingas prestationer och ansvar som de utan omgivningens tryck troligen inte skulle ha valt själva.

Att bryta mot djupt rotade föreställningar är svårt. De som gör det bestraffas - om inte på annat sätt så genom uteslutning ur samhällsgemenskapen. Den pågående debatten om könsstämpning av flickor visar hur problematiskt det kan vara.

Olika synsätt men samma mål

Inom FN:s ram har majoriteten stater i världen enats om en global strategi när det gäller jämställdhet. Men allt jämställdhetsarbete måste utgå ifrån det egna samhällets förutsättningar.

Prioriteringarna kan vara mycket olika. Rätten för kvinnor att arva jord kan vara av stor strategisk betydelse i ett land med stor landsbygdsbefolkning, medan det knappast har det där få kvinnor återfinns i jordbruket.

I Sverige var fri abort länge ett viktigt krav, som också uppnåddes. Bland katoliker i Latinamerika kan ett sådant krav uppfattas som alltför kontroversiellt.

Mannens lika ansvar för hemarbete och barn är en viktig fråga i länder som Sverige, där kvinnan vill förvärvsarbeta och vara ekonomiskt oberoende av mannen.

I Ryssland ser många kvinnor förvärvsarbetet som ett tvång kopplat till Sovjetimperiets förtryck av medborgarna. Där hägrar för en del kvinnor möjligheten att ägna mer tid åt hemmet - en tillvaro som glorifieras i de utländska tvåloperor man nu kan se och som sprider ett förlegat kvinnoideal. Rätten att välja betraktas här som mycket viktig att arbeta för.

Maktfördelningen viktig

Hur den formella makten i samhället är fördelad påverkar graden av kvinnligt deltagande i samhällsutvecklingen. 1995 var mindre än 10 procent av världens parlamentsledamöter kvinnor. Andelen kvinnliga ministrar uppgick till sex procent. I Öst- och Centraleuropa minskar kvinnornas deltagande i politiken. Så är inte fallet på andra håll även om det överallt går långsamt.

Det är heller inte betydelselöst att de stora religionerna i världen företrädesvis har män som uttolkare.

Det kan vara så att kvinnor och män i beslutsfattande ställning gemensamt stiftar nya lagar och enas om åtgärder som främjar allas deltagande i samhällsutvecklingen - men att de aktivt motarbetas av krafter som vill behålla allt vid det gamla. Både kvinnor och män.

I det forna östblocket rådde på papperet full jämställdhet. Kvinnor och män hade samma möjligheter till utbildning, yrkesarbete och lön. Men i praktiken var samhället ytterst patriarkalt.

Det kan också vara svårt att nå ut med information om t ex medborgarnas rättigheter till ett lands avlägsna hörn eller där läskunnigheten är låg.

Jämställdhet

- är inte en kvinnofråga utan en viktig samhällsfråga
- angår i lika hög grad männen som kvinnorna
- är en nödvändig förutsättning för effektiv utveckling

Med utgångspunkt i lokala problem

Kvinnor från Dominikanska Republiken tar i ett handlingsprogram inför valet 1996 upp bl a följande problem inom utbildningsområdet:

- låg läskunnighet bland kvinnor
- undervisningsmaterial och -metoder starkt präglade av stereotypt könsrollstänkande
- frånvaro av sexualundervisning i grundskolan

- fortbildningen är starkt könssegrerad och inriktad på att förstärka rådande arbetsfördelning mellan kvinnor och män

Bland åtgärderna föreslås bl a

- en utbildningspolitik med målet att eliminera all slags stereotypt könsrollstänkande och diskriminering i utbildningssystemet samt i material och metoder
- införande av sexualundervisning och undervisning för att förebygga våld

- satsning på att få kvinnor att välja icke-traditionella yrken, exempelvis tekniska
- kampanjer mot analfabetismen

Dessutom föreslår de dominikanska kvinnorna att lagen om utbildning i sin helhet ska genomsyras av ett jämställdhetsperspektiv.

(Ur *Las mujeres y la coyuntura electoral* mayo 1996. *Plataforma de acción frente a los programas de gobierno de los partidos políticos.*)

Vem odlar maten?

Låt oss förflytta oss till ett afrikanskt land och ett FN-stött jordbruksprojekt. I ett område med traditionell odling av basgrödor erbjöds invånarna att övergå till storskalig risodling - mot betalning. På så vis skulle jordbruket moderniseras, samtidigt som invånarna fick större kontantinkomster och staten ökade exportintäkter.

Männen, som fattar besluten i byn och i sina familjer, tyckte att projektet lät bra. De arrenderade därför ut marken runt byn till staten i 50 år - all jord, inklusive den som kvinnorna ärvt av sina mödrar för odling av ris och andra livsmedel för familjens behov. Nu skulle alla i byn i stället arbeta med risproduktionen.

Moderna jordbruksmaskiner plöjde upp åkrarna för att invånarna skulle kunna plantera ris i stor skala. Det ris som kvinnorna odlat på familjens åkrar var nästan moget, men maskinerna förstörde den skörd som familjerna skulle ha levt av under de närmaste månaderna.

För att ha någonstans att odla nödvändiga livsmedel gav sig kvinnorna nu av långt från byn, där det fortfarande fanns litet mark kvar att odla upp. Det fordrades mycket arbete för att ta upp nya åkrar, och eftersom jorden där var av dålig kvalitet blev skördarna sämre. Människor började hungra, något som inte varit fallet tidigare. Det visade sig snart hur beroende samtliga i byn var av vad kvinnorna odlade.

För kvinnornas del innebar projektet många nackdelar. De förlorade den jord som de tidigare av hävd haft rätt att bruka och bestämma grödorna på.

Arbetet i jordbruket blev tyngre och krävde mera tid. Dels måste de arbeta med de omfattande risodling-

arna - plantering och daglig ogrärensning - dels lägga ned mer arbete och tid än förut på sina odlingar av mat till familjen.

Tidigare gav de åkrar som kvinnorna brukade ett visst överskott, som de kunde sälja och på så sätt få en liten inkomst i reda pengar. Den inkomsten försvann och därmed blev kvinnorna helt beroende av männen ekonomiskt. Dessutom arbetade de nu åt andra - inte åt sig själva, som tidigare.

För männens del innebar projektet vissa fördelar. Deras enda insats i

jordbruket - skördearbetet - underlättades av traktorer. De fick ökade kontantinkomster.

Men projektet innebar också nackdelar för männen. De blev arrendatorer/lönearbetare i stället för självägande bönder. De förlorar rätten att bruka åkrarna den dag de inte kan leverera den överenskomna kvantiteten ris.

Och det är inte säkert att de kan leverera detta - kvinnorna orkar inte arbeta hur mycket som helst. Vad kommer att hända då?

Vem planterar träden?

Att plantera träd är ett bra sätt att motverka jorderosion och förbättra markens kvalitet. I områden där det är ont om brännved kan ny skog avsevärt öka möjligheterna för människor att bo kvar, förutsatt att återplantering sker. Detta är bakgrunden till de trädplanteringsprojekt som svenskt bistånd stött genom åren, och som ofta nämnts som exempel på positiva, konkreta biståndsinsatser.

Låt oss besöka ett sådant projekt, som männen i en by i hjärtat av Afrika tackat ja till. Det är en by där kvinnorna har ansvaret för jordbruket, hushållsarbetet och barnen.

Och träden.

Sedan en tid tillbaka har de nämligen fått ytterligare en arbetsuppgift: att plantera, vattna och vårda en stor mängd små trädplantor.

Kvinnorna har inte mycket tid till detta. De har redan svårt att hinna med allt annat som måste göras. Dessutom har de inte fått ordentlig information om vad projektet går ut på eller vilka fördelar det kan ha för dem. De är med andra ord dåligt motiverade att utöver de nödvändiga dagliga sysslorna också sköta träden.

Hade kvinnorna tillfrågats om projektet i förväg, hade de kanske tackat nej till det eller haft synpunkter på omfattningen. Nu lyssnade man enbart på männen i byn. Man försäkrade sig inte heller om att de som skulle stå för det praktiska arbetet med träden verkligen hade tid till det.

För kvinnorna i byn medför projektet alltså mer arbete än tidigare. Männens arbetsbörda påverkas varken i positiv eller negativ riktning. På sikt kanske markförhållandena förbättras i områden runt byn och det ökar möjligheterna att överleva där.

Men frågan är hur många träd kvinnorna kommer att plantera och vårda. De hinner ju egentligen inte.

Vem bestämmer antalet barn?

Munira bor med sin familj i ett fattigt område i Bangladesh. Hon blev vid unga år bortgift med en man som fadern utsett.

Muniras problem är att hon inte har fött någon pojke. Hon och maken Ablus har fått fem barn - alla är flickor.

Det har varit tätt mellan graviditeterna och Munira har de senaste åren blivit allt sjukligare. Det blir inte bättre av att maken regelbundet misshandlar henne svårt. Han hotar med att kasta frätande syra i ansiktet på henne och sedan överge familjen om barnet hon nu bär i magen inte är en son. Munira vill överhuvudtaget inte ha fler barn. Den lilla lön mannen har räcker inte till för att försörja ens en hälften så stor familj. Dessutom känner Munira att hennes kropp inte orkar med fler graviditeter.

Tack vare utländskt bistånd har Munira tillgång till hälsovård nära hemmet. Sjukvårdspersonal har gett henne medicinsk vård åtskilliga gånger det senaste året och vid ett tillfälle ordnat med en sjukhusvistelse.

Det är naturligtvis bra och vällovligt. Men vilken hjälp erbjuder man egentligen Munira genom att endast sköta om skadorna, så att hon är i stånd att gå hem till en ny omgång misshandel?

Hur effektivt är det i längden att lindra symptomen utan att bry sig om orsakerna?

Katastrofhjälp på gott och ont

Under den svåra torkperioden 1991-92 i Zambia fann många drabbade det tryggast att anmäla sig till de s k Food for work-program som anordnades inom ramen för katastrofbiståndet till landet. Programmen byggde på att de som deltog fick en ranson majs varje dag mot att de arbetade med olika lokala projekt, t ex att reparera vägar eller gräva kanaler.

En zambisk undersökning visar att det i vissa distrikt nästan uteslutande var kvinnor som deltog. Ingen hänsyn togs till att kvinnorna också förutsattes sköta sina vanliga sysslor inom jordbruket och hushållet. Ingen hänsyn togs heller till gravida och ammande kvinnor, som tvingades arbeta lika hårt som övriga för sin majsranson. Däremot fick äldre, svårt sjuka, handikappade och föräldralösa barn majs gratis.

Att så få män deltog i Food for work-programmen berodde, visade det sig, på att de ansåg det vara under deras värdighet att arbeta för mat. Det hade varit en annan sak om betalningen skett i pengar.

Kvinnornas totala arbetsbörda ökade alltså markant under torkan. Däremot minskade männens.

Däremot var det män som beslöt vilka arbeten som skulle utföras. Ett fåtal män var också sysselsatta med att sköta distributionen av majs till de nödlidande.

Exemplet visar hur man utformat ett projekt utan hänsyn till kvinnors och mäns skilda roller och hur starka dessa kan vara.

Viktigt att veta vem som gör vad

Exemplen ovan visar hur viktigt det är att i förväg analysera hur ett samarbetsprojekt involverar dels männen, dels kvinnorna.

Både risodlingen och trädplanteringsprojektet byggde på kvinnornas förväntade arbetsinsatser. Männens insatser var betydligt mindre eller inga alls.

Ett projekt som inte tar hänsyn till kvinnornas behov missgynnar hela familjen, inklusive männen, vilket exemplet med risodlingen visar.

Exemplen med hälsoprojektet och katastrofhjälpen illustrerar ytterligare att det aldrig går att bortse från hur kvinnors och mäns skilda roller och ansvar alltid spelar in, liksom maktfördelningen dem emellan.

Sådana aspekter måste analyseras grundligt innan man på ett tillförlitligt sätt kan bedöma konsekvenserna av ett planerat utvecklingssamarbete. Kvinnor och män har skilda behov och prioriteringar, och vad som är bra för den ena parten kanske inte är bra för den andra.

Därför är det viktigt att samråd sker kontinuerligt med de kvinnor och män som berörs av projektet, och att de på lika villkor engageras i planering och beslutsfattande.

Det går naturligtvis inte alltid att undvika oönskade konsekvenser. Men på samma sätt som när det gäller eventuella miljöeffekter är det klokt att vara medveten om dem i förväg. Då finns också möjlighet att vidta åtgärder för att mildra effekterna eller förändra projektet i någon riktning.

Kvinnor och män har ofta mycket olika behov och gör olika prioriteringar. Denna insikt måste vara vägledande för alla insatser inom utvecklingssamarbetet. Att "se verkligheten", och veta vem som gör vad, är en nödvändig förutsättning för effektiva insatser. Jämställdhetsaspekter måste tas med som en integrerad del i planeringen på ett tidigt stadium, som en integrerad del av alla analyser.

Olika ansvar och roller

Majoriteten av jordens befolkning lever i fattigdom, antingen på landsbygden eller i snabbt växande slumområden. Att vara fattig innebär för bägge könen långa och hårda arbetsdagar mot liten betalning eller ingen alls.

Gör man en analys av vad kvinnorna respektive männen gör i ett fattigt område på landsbygden eller i ett slumområde utkristalliserar sig ofta följande mönster i rollfördelningen:

• Bägge könen har en reproduktiv roll

Kvinnan föder, och föder upp, barnen och svarar för nästan allt hushållsarbete. Hon förbereder och lagar maten, hämtar vatten och tvättar, håller rent, sköter barnen. Detta är grundläggande för familjens överlevnad.

Männens reproduktiva roll är marginell, om man ser till världen som helhet. Det finns dock stora variationer, både inom och mellan länder och världsdelar. I samhällen som t ex det svenska ökar dock männens insatser på detta område.

• Bägge könen har också en produktiv roll

I en stor del av den fattiga världen utförs större delen av jordbruksarbetet av kvinnor. Framför allt tidskrävande moment som sådd, plantering, ogräsrensning mm.

Även om kvinnan arbetar mot betalning, med exportgrödor, odlar hon nästan alltid också för familjens behov. Det överskott som jordbruket ger säljer hon på den lokala marknaden och får på så vis en liten kontantinkomst.

I städernas slumområden är det vanligt att kvinnorna lagar mat som de sedan säljer eller att de tvättar, städar och syr åt andra.

Männens roll är starkt knuten till produktionen. På landsbygden är han ofta lönearbetare eller arbetar med exportgrödor. I städernas slum bor män med tunga, lågt betalda jobb på verkstäder, industrier, serviceföretag el dyl. I förhållande till kvinnan har mannen oftast störst kontantinkomster och är tydligare

knuten till sitt lands moderna ekonomi.

• **Utanför familjen, i samhälls livet, deltar både kvinnor och män fast på skilda sätt och nivåer**

Kvinnorna är engagerade i sådant samhällsarbete som är knutet till familjens överlevnad, som hälsovård, dricksvattenförsörjning, kvartersarbete. Det är ett ideellt arbete i grupper.

Männens engagemang finns inom den formella samhällsorganisationen. Männen fattar de politiska besluten i samhället, både på lokal och nationell nivå.

Mannen är vanligen beslutsfattaren också inom familjen. Han beslutar formellt över sådant som familjens ekonomi och antalet barn. Jordinnehav, hus eller andra tillgångar brukar vara skrivna på mannen. Det är nästan alltid bröderna i familjen som delar på arvet efter sin far.

Det sociala umgänget sker på helt olika sätt. Kvinnorna har oftast inte tid att umgås annat än samtidigt som de arbetar med något. Männen arbetar först - för att sedan ta ledigt för att umgås.

Det går inte att beskriva verkligheten i kollektiva begrepp, som "lokalbefolkningen", "bönderna i området", eller "sluminvånarna". Förändringar, som t ex nya samarbetsprojekt, innebär troligen mycket olika saker för kvinnorna respektive männen. Det är viktigt att undvika ett sådant språkbruk, och med stöd av olika analysverktyg få en tydlig bild av effekterna för såväl kvinnorna som männen.

Sociala roller går att påverka

Det är stor skillnad mellan kvinnors och mäns biologiska respektive sociala roller.

Våra biologiska roller - de biologiska skillnaderna mellan kvinnor och män - går inte att påverka.

De sociala rollerna syftar på våra roller i ett socialt sammanhang. De är inlärdas och därmed påverkbara.

När man arbetar med jämställdhetsfrågor och bistånd skiljer man mellan praktiska behov och strategiska intressen.

- De praktiska behoven är kopplade till kvinnors traditionellt accepterade sociala roller i samhället. Det kan gälla t ex bättre hälsovård. Krav som härrör ur sådana behov ifrågasätter inte den underordnade position som kvinnor har i de flesta samhällen, eller arbetsfördelningen mellan kvinnor och män. De upplevs därför sällan eller aldrig som kontroversiella eller utmanande.
- De strategiska intressena kommer till uttryck i försök att stärka kvinnans ställning i förhållande till mannen,

med målet att uppnå en samhällsorganisation där kvinnan inte diskrimineras. Det kan t ex handla om likhet inför lagen, skydd mot våld eller rätten att själv bestämma över sin kropp.

Krav som dessa uppfattas ofta som utmanande, då de ifrågasätter den underordnade rollen. Omvänt gynnas mäns strategiska intressen då mannen flyttar fram sina positioner inom traditionellt kvinnliga områden, som t ex omvårdnaden av barnen och därmed den ökade närheten till dem.

Strategiutveckling i takt med samhällsförändringarna

Under 1900-talet har världen förändrats på ett genomgripande sätt. Aldrig har vi väl sett det så tydligt som under 1990-talet.

Globaliseringen av världsekonomin har gått oerhört snabbt. Likaså IT-utvecklingen - i synnerhet kommunikationsmöjligheterna via Internet.

Kartan över världen har förändrats markant. Efter Sovjetimperiets fall har nya länder bildats och kommit ifråga för internationellt bistånd.

Otvivelaktigt har en ny och hoppfull utveckling inletts i länderna i Central- och Östeuropa. Men inte för alla invånare. Det finns vinnare och förlorare. Vinnarna är fortfarande mestadels unga, driftiga män. Förlorarna finns bland dem som är beroende av de sociala skyddsnäten.

Klyftorna i världen som helhet har åter ökat, såväl mellan rika och fattiga länder som mellan rika och fattiga individer inom samma land.

Hur påverkar förändringarna i världen mäns och kvinnors roller? Vad sker med jämställdheten? Analysen kan göras såväl utifrån den egna individen (hur påverkas Du?)

som på lokal, nationell och global nivå.

Analys ger mörk bild...

Världsekonomin synad utifrån ett jämställdhetsperspektiv visar sig vara dominerad av män och styrd av män. Flertalet finansiella aktörer är män. Den som synar IT-utvecklingen med "jämställdhetsglasögon" upptäcker snart att den också domineras av män, styrs av mäns behov och att flertalet användare är män.

Med samma glasögon kan man granska fattigdomens utveckling. Man talar i dag om att "fattigdomen feminiserats", eftersom gruppen fattiga alltmer domineras av kvinnor.

I och med att trygghetssystemen vacklar, i alla världens länder, ökar påfrestningarna på de fattiga - alltså företrädesvis på kvinnorna.

På sina håll frodas en religiös fanatism som styrs av män och utmärks av manlig självhävdelse. En hörnsten i utövandet av religionen är uppfattningen att männen äger rätt att kontrollera kvinnors liv och kroppar.

Talibanernas maktutövning i Afghanistan är det mest extrema exemplet - men inte det enda.

Allmänt sett är det vanligt att domstolar tolkar olika lagar till mannens fördel eller bagatelliserar hans handlingar, t ex när det gäller kvinnomisshandel eller våldtäkt. Synen på kvinnlig respektive manlig otrohet skiljer sig kraftigt åt på många håll.

... men positiva inslag finns

Det finns trots allt positiva strömningar. Under 1990-talet har jämställdhetsgrupper och -nätverk, forskningsinstitutioner, enskilda organisationer och andra opinionsbildare förbättrat sin position. Deras möjligheter att påverka beslutsfattarna har ökat.

Nätverk på olika nivåer - internationellt, regionalt och nationellt - har växt sig starka. Deras möjligheter att utöva inflytande har ökat. Trots en viss tendens till motrörelse, "backlash", kan man konstatera att jämställdhetsrörelsen i dag är inflytelserik och har vunnit respekt i internationella sammanhang.

Det har också hänt många positiva saker när det gäller jämställdhetsutbildning, forskning och metodutveckling. Inom den medicinska forskningen t ex är medvetenheten mycket hög om att sjukdomar påverkar kvinnor och män olika och att hänsynen till detta är nödvändig för att nå användbara resultat.

Tillgången till könsuppdelad statistik i allt fler länder har gjort det lättare att upptäcka och åtgärda omotiverade skillnader mellan kvinnor och män.

Man kan också konstatera att många kvinnor är engagerade i det framväxande näringslivet i Östeuropa.

Sverige har genom sitt utvecklings-samarbete bidragit till att den mörka bilden trots allt har dessa ljusa inslag. I det följande berättar vi mer om detta, med avstamp i utvecklings-samarbetets framväxt och de strategier med inriktning på kvinnor och jämställdhet som varit vägledande.

Strategier och förhållningssätt

Att kvinnor i samma utsträckning som män ska nås av bistånd har alltid betraktats som en självklarhet. Vad som däremot förändrats över tiden är metoderna för att säkerställa detta.

Man kan också konstatera att jämställdhetsarbetet påverkats av de allmänna teorier, policies och strategier i utvecklings-samarbetet som för tillfället rått.

Kortfattat kan man beskriva det så, att man gått från särskilda kvinnoinsatser till att allt utvecklings-samarbete ska bygga på både kvinnors och mäns behov och prioriteringar, och involvera såväl kvinnor som män. Fokus har förskjutits från symptomen på bristande jämställdhet till de strukturella orsakerna bakom.

Det är viktigt att känna till historien för att kunna dra nytta av vunna erfarenheter och undvika att upprepa misstag.

På senare år har också en annan region kommit in i bilden och gett nya perspektiv - Central- och Öst-

europa, som sedan några år får stöd utifrån.

"Välgörenhet" skulle uppväga brister

1960-talet präglades av tron på att utveckling automatiskt ledde till förbättringar för alla.

Nu såg man att det inte var så enkelt. Genom ett slags "välgörenhetsstrategi", hoppades man kunna underlätta situationen för kvinnorna i deras roll som mödrar och husmödrar.

Man såg gärna kvinnorna som en sårbar och hjälplös grupp, som just därför behövde särskilda stödinsatser. De reducerades till passiva mottagare och till en grupp med "särintressen".

Man bortsåg helt från männens betydelse när det gällde kvinnornas situation och status i samhället, och relationen mellan könen.

Kvinnans produktiva roll, i t ex jordbruket, uppmärksammades inte och därmed främjades inte heller jämställdheten.

Detta kan låta negativt, men man får inte glömma att många insatser ledde till att kvinnors situation förbättrades, t ex genom tillgång till mödrahälsovård och utbildning.

"Upp ur fattigdomen"

På 1970-talet kom kvinnors särskilda svårigheter att kopplas mer till deras fattigdom, som nästan överallt var större än männens. Fattigdomsbekämpning sågs nu som en framkomlig väg. I pragmatisk anda började man stödja små, inkomstskapande projekt för fattiga kvinnor.

Projekten var till nytta för många kvinnor, men man tog inte alltid hänsyn till den tid som de måste ägna åt sina övriga, många gånger tidsödande, arbetsuppgifter. Projekten var oftast för små för att leda till varaktiga förbättringar för kvinnorna och därmed ökad jämställdhet.

Rättvisan i fokus

FN:s kvinnoårionde inleddes 1975, vid mitten av ett decennium som präglades av en strävan efter social och ekonomisk utjämning.

Tidsandan gav grogrund åt starka krav på jämställdhet och man lyfte fram kvinnans underordnade ställning gentemot mannen som en bärande orsak till kvinnors problem. Man kan säga att ett synsätt baserat på jämställdhet/rättvisa präglade inriktningen på kvinnor inom biståndet.

Den västerländska feminismen influerade, och medförde ett ökat fokus på bl a ojämlik lagstiftning. Samtidigt var den för västinriktad och kunde upplevas som provocerande bland beslutsfattarna (nästan alltid män).

De saker man kämpade för i rika länder hade heller inte alltid samma relevans i fattiga länder.

Lagändringar som främjade jämställdhet gav t ex inte så stor effekt om flertalet kvinnor inte kände till de nya lagarna.

I stället utvecklade man i Syd-länderna ett modifierat sätt att arbeta för könens lika värde. Många kvinno-

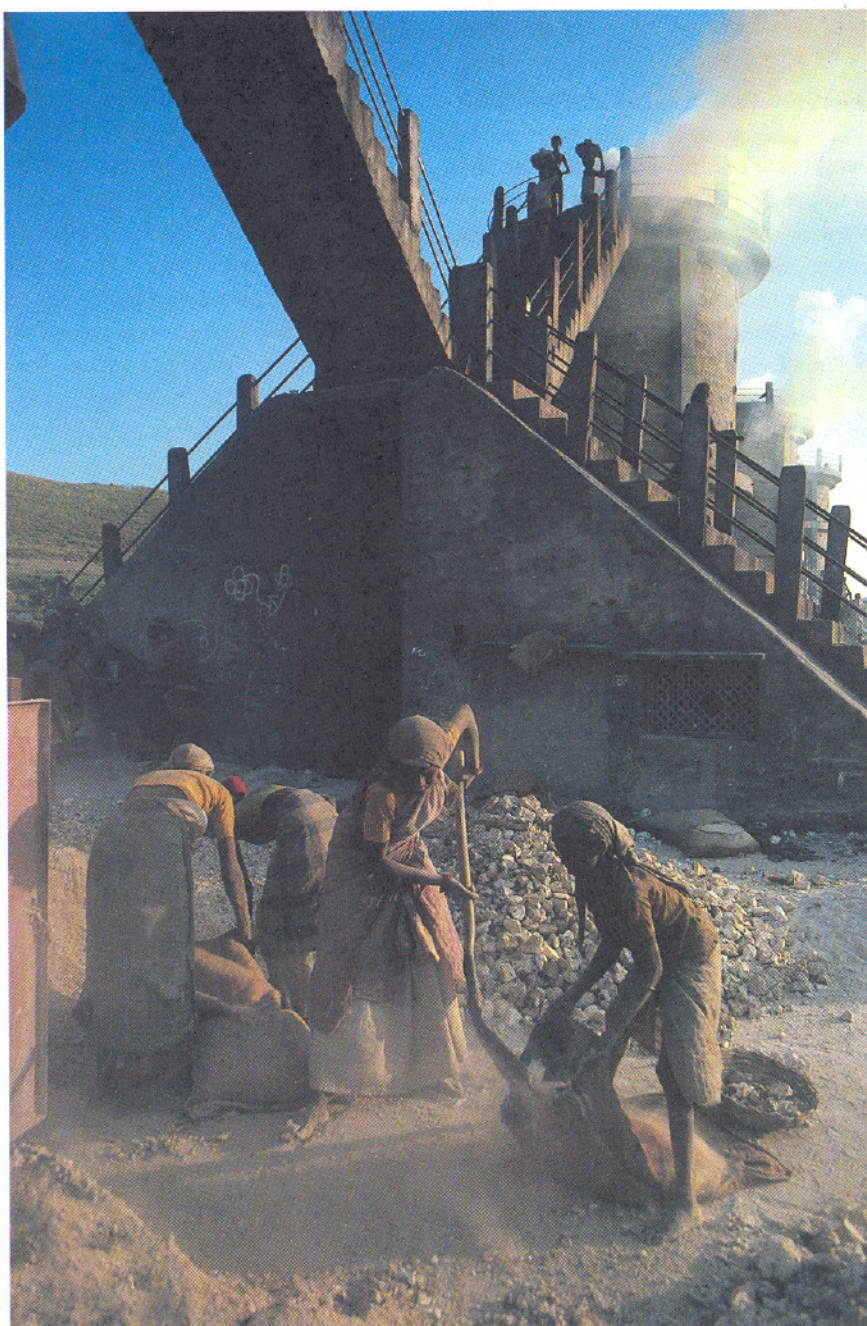
organisationer fick stöd, bl a från Sverige, för att kunna utveckla jämställdhetsarbetet "på gräsrotsnivå".

Kvinnoåriondet avslutades 1985 med den tredje kvinnokonferensen i FN:s regi. Konferensen blev en viktig milstolpe för de lokala kvinnoorganisationerna, som inspirerades att bygga nätverk både inom och mellan länder.

Kvinnan som resurs

Samtidigt ledde den begynnande ekonomiska krisen på 1980-talet till en mer verklighetsnära syn på kvinnors bidrag till samhällsutvecklingen. På gott och ont.

Kvinnans produktiva roll blev nu synlig för politiker och samhällsplanerare, som började betrakta kvinnors arbete som en viktig resurs.

Genom att tillvarata denna resurs förväntade man sig bättre effektivitet i utvecklingen.

Att kvinnors produktiva insatser erkändes var förstås positivt. Mindre bra var att man inte alltid förstod att kvinnor knappast var undersysselsatta utan snarare tvärtom. Biståndsinsatser som helt eller delvis byggde på att kvinnor utförde arbetet blev därför inte framgångsrika annat än där de involverats i planeringen och bedömt att de skulle hinna med de nya uppgifterna.

Ofta saknades en helhetssyn på kvinnornas tillvaro och balansen mellan deras reproduktiva och produktiva roll.

Att styra den egna utvecklingen

Sydländernas kvinnoorganisationer lyfte fram vikten av att ge kvinnorna de verktyg som de själva ansåg sig behöva för att kunna ta sig vidare. "Egenmakt" kan man kanske säga på svenska om det förhållningssätt, *empowerment*, som nu växte fram.

Vad det handlade om var att tillförsäkra kvinnor den information och de resurser som de behöver för att själva leda sin utveckling och finna lösningar på olika problem.

Här kunde biståndsgivarna ge viktiga bidrag - men det var kvinnorna själva som måste göra prioriteringarna och ta initiativen.

Analysen viktigt verktyg

Samtidigt stod det klart att den ensidiga fokuseringen på kvinnor inte ledde till ökad jämställdhet. Det tedde sig allt mer nödvändigt att fokusera på bägge könen.

Man började därför analysera kvinnors och mäns respektive roller, ansvar, behov och intressen liksom deras tillgång till och kontroll över resurser och del i beslutsfattandet. Man började arbeta utifrån ett synsätt som fokuserade de sociala relatio-

nerna mellan kvinnor och män, (på engelska *gender*).

Att kvinnors problem var relaterade till deras roller i förhållande till männens roller blev uppenbart genom de nya analysmetoder som började användas allmänt inom biståndet från början av 1990-talet och som kontinuerligt finslipas.

Analysen av kvinnors och mäns roller och ansvar synliggör vilken nyckelroll kvinnor har i samhällsutvecklingen. Att förvägra kvinnor delaktighet i utvecklingsprocessen, eller hålla dem vid sidan av, leder helt naturligt till ett sämre resultat.

"I huvudfåran"

1980- och 90-talets strukturanpassningsprogram var ekonomiskt nödvändiga, men fick oönskade effekter för kvinnorna på grund av nedskärningarna i samhällsutgifterna. Kvinnorna blev i detta perspektiv åter "en drabbad grupp", "offer", som måste "kompenseras" på olika sätt.

I den här situationen blev det särskilt viktigt att klargöra sambanden mellan jämställdhet och en ekonomiskt sund utveckling. Där kvinnornas såväl som männens potential tas tillvara minskar behovet av särskild hjälp åt kvinnor.

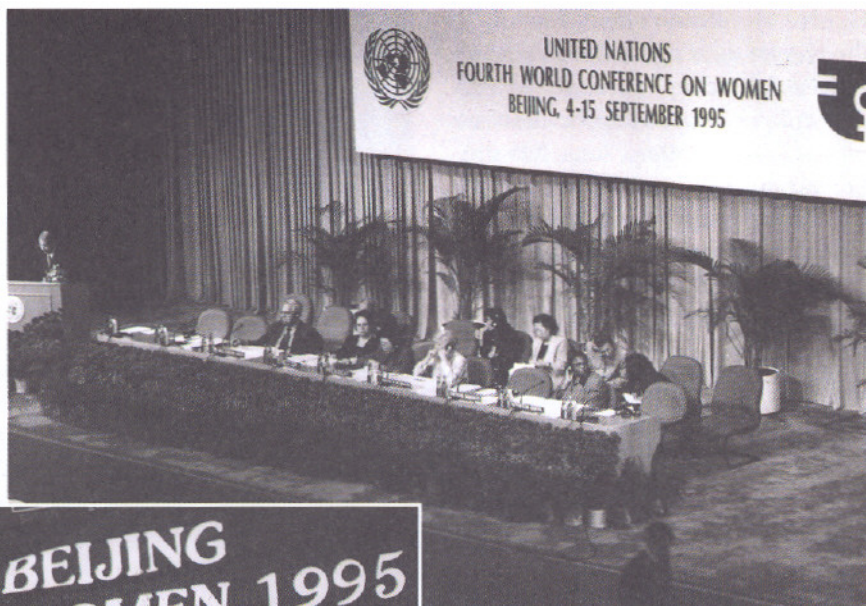
Bästa garanten för en uthållig utveckling såväl i ett ekonomiskt som ekologiskt perspektiv är att både kvinnor och män befinner sig "i utvecklingens huvudfåra", dvs att all utveckling tar hänsyn till både kvinnors och mäns prioriteringar och behov, (på engelska *mainstreaming*).

Mänskliga rättigheter betonas

I denna anda avslutades den fjärde stora kvinnokonferensen, i Peking 1995. Den blev en viktig milstolpe för jämställdhetsarbetet i världen och för utvecklingssamarbetet.

Ett viktigt tema för konferensen var kvinnors situation utifrån perspektivet mänskliga rättigheter. FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna hade fått förnyad aktualitet i och med den internationella konferensen om konventionen som hölls i Wien 1993.

Pekingkonferensen slog fast att det är regeringen i varje land som har huvudansvaret för att främja jämställdhet.

Ett viktigt resultat som uppnåddes i Peking var den handlingsplan, *Platform for Action and the Beijing Declaration*, som antogs. Handlingsplanen pekar ut tolv särskilt angelägna områden där åtgärder måste sättas in: fattigdom, utbildning, hälsa, våld mot kvinnor, väpnade konflikter, ekonomi, politisk makt och beslutsfattande, institutionella mekanismer för jämställdhet, mänskliga rättigheter, media, miljön och situationen för flickor.

Olika behov - olika prioriteringar

Områdena är inte rangordnade, eftersom behoven varierar mellan olika länder. Varje land gör sina egna prioriteringar. Särskild tonvikt bör dock läggas på

kvinnornas delaktighet i politiken, eftersom detta får konsekvenser på alla andra områden.

Handlingsplanen framhåller också behovet av att männen engagerar sig och tar aktiv del i jämställdhetsarbetet.

Sverige spelade en nyckelroll vid konferensen när det gällde att lyfta fram männen och deras roller, ansvar och behov som en viktig faktor för ett framgångsrikt jämställdhetsarbete.

Processen viktig - och fortsätter

Det är viktigt att se kvinnokonferensen som en del av en process, som kom i gång långt i förväg och som fortsatt efter dagarna i Peking.

Som en del i förberedelserna inför konferensen togs det bl a fram regionala och nationella handlingsplaner som nu förverkligas.

För många parter - däribland Sida - ledde detta även till nya, värdefulla kontakter och samarbeten.

Processen går alltså vidare, vilket är ett nog så viktigt resultat av konferensen.

Betydelsefullt forum

En viktig roll spelade också det forum för enskilda organisationer som anordnades i Huairou i anslutning till FN-konferensen.

NGO Forum samlade 36 000 deltagare, som bl a fick ta del av nya, innovativa strategier och tankegångar i syfte att öka jämställdheten. Nätverksbygge var också en viktig del av arbetet här.

Man bör också nämna insatserna för att lyfta fram jämställdhetsaspekten vid andra stora FN-konferenser under 1990-talet: konferensen om miljö och utveckling i Rio 1992, konferensen om mänskliga rättigheter i Wien året därpå, befolkningskonferensen i Kairo 1994 och konferensen om utbildning i Amman 1996. Sverige har aktivt medverkat till att så har skett.

Det gäller nu för alla länder att

arbeta utifrån den handlingsplan som gjordes upp, liksom att rätta sig efter FN:s konventioner. Här spelar

FN:s kvinnokommission en nyckelroll när det gäller att övervaka efterlevnaden.

SVERIGE:

Kvinnorna tidigt en viktig målgrupp

1963 reste Inga Thorsson i Afrika och upprördes över att den dynamiska utveckling som kontinenten upplevde då lämnade kvinnorna utanför. Hennes reserapport resulterade året därpå i ett särskilt biståndsprogram inriktat på kvinnor - ett program för högre utbildning till afrikanska kvinnor.

Detta var visserligen en punktinsats, men gav en tidig förståelse för kvinnors behov av utbildning.

I början av 60-talet hade det statliga biståndet kommit i gång på allvar. 1962 års proposition fastslog att biståndet borde uppgå till en procent av BNP.

Det är inom utbildningsområdet som den fattiga världens kvinnor har gjort

de största landvinningarna. Här har Sverige bidragit genom stora satsningar på primär- och vuxenutbildning. På 1970-talet lyckades Sverige mycket bra med insatser för kvinnor integrerade i stora projekt.

Barn- och mödravård, nutrition, hälsoupplysning och familjeplanering kom att ingå i den utbyggnad av primärhälsovården som Sverige stödde i många länder under 1960- och 70-talet.

1979 började Sverige ge direkt stöd till kvinnoorganisationer i samarbetsländerna och bidragen har sedan vuxit kraftigt.

Mot slutet av 70-talet genomfördes också en rad projekt i syfte att öka kvinnornas försörjningsmöjligheter.

Kvinnokonferensen i Nairobi 1985 ledde till att Sverige alltmer började inrikta sig på att få kvinnor att betraktas

som aktörer i samhällsekonomin. Ett led i detta var satsningar på projekt som skulle ge kvinnorna kontroll över vatten, bränsle, anpassad teknologi och andra produktiva resurser.

Inom forskningssamarbetet har Sverige länge stött kvinnoinriktad forskning. 1987 tog Sverige t ex initiativ till ett afrikanskt nätverk för bättre mödrhälsovård som kommit att fylla en viktig funktion. Stödet till jordbruksforskningen har bidragit till att småbönder (oftast kvinnor) i Afrikas torrområden kunnat öka produktionen.

Internationellt sett har Sverige länge spelat en framträdande roll när det gäller metodutveckling för att öka kvinnors jämlika deltagande i biståndet. Likaså när det gäller att involvera män i insatser som bl a berör familjeplanering, nutrition och barnavård.

Utvecklingssamarbetet i dag

Inom det svenska utvecklingssamarbetet ser man i dag jämställdhet som

- viktigt i sig, då det handlar om kvinnors mänskliga rättigheter
- en nödvändig förutsättning för effektiv uthållig utveckling
- inte en "kvinnofråga" utan en viktig samhällsfråga som i lika hög grad angår och bör engagera män.

Svenska åtaganden inom biståndet

I Peking betonades den viktiga roll som utvecklingssamarbetet spelar och betydelsen av att jämställdhetsaspekterna finns med.

Den handlingsplan som antogs vid konferensen specificerar åtgärder som bör vidtas inom biståndet. Sverige har därmed gjort ett åtagande att stödja jämställdhetsprocesser i de länder vi samarbetar med.

Av de tolv särskilt angelägna områden som definieras i handlingsplanen från kvinnokonferensen (*Platform for Action*), är Sida verksamt inom samtliga.

Ett sjätte biståndsmål

I maj 1996 beslutade Sveriges riksdag om ett nytt mål för det svenska utvecklingssamarbetet: främjande av jämställdhet mellan kvinnor och män i samarbetsländerna.

Beslutet visar att det i Sverige råder en bred samsyn mellan de politiska partierna om vikten av jämställdhetsarbete i biståndet.

Beslutet innebär också ett erkännande av jämställdhet som en central faktor i utvecklingen. Först när jämställdhetsaspekterna ingår som en naturlig del i ekonomi och politik gynnas en utveckling som är positiv för samhället i sin helhet.

Kopplingen till FN:s konvention om de mänskliga rättigheterna är viktig. Utvecklingssamarbetet ska inte medverka till att fördjupa förhållanden som strider mot konventionen.

Att det nu finns ett särskilt jämställdhetsmål innebär att jämställdhet fått en än mer central roll i utvecklingssamarbetet och inte kan behandlas som en marginell fråga.

Det övergripande målet för svenskt bistånd är att höja de fattiga folkens levnadsnivå.

De svenska biståndsmålen:

- Resurstillväxt
- Ekonomisk och social utjämning
- Ekonomisk och politisk självständighet
- Demokratisk samhällsutveckling
- Framsynt hushållning med naturresurser och omsorg om miljön
- Jämställdhet mellan kvinnor och män

För samarbetet med Central- och Östeuropa gäller särskilda mål:

- Främja en säkerhetsgemenskap
- Fördjupa demokratins kultur
- Stödja en socialt hållbar ekonomisk omvandling
- Stödja en miljömässigt hållbar utveckling

Jämställdhetsperspektivet ska genomsyra också östsamarbetet, även om detta inte formulerats som ett specifikt mål.

Svenska riktlinjer

Kort efter beslutet om ett sjätte biståndsmål 1996 fastställde regeringen särskilda riktlinjer för jämställdhet i utvecklingssamarbetet.

Riktlinjerna gäller allt samarbete - på internationell nivå såväl som med enskilda länder. Riktlinjerna gäller också samarbetet med Central- och Östeuropa.

En grundprincip är att jämställdhetsperspektivet på ett systematiskt sätt ska integreras i allt utvecklingssamarbete.

Varje biståndsinsats ska sedan utföras så att både kvinnor och män kan påverka, ta del av och själva bidra till den utveckling som insatsen syftar till.

Slutligen ska utvärderingen visa hur insatsen har påverkat förhållandet mellan kvinnor och män i målgruppen.

Riktlinjerna tar också upp att integreringen av jämställdhetsaspekterna kan behöva kompletteras med särskilda insatser. Dessa bör i första hand inriktas på strukturella orsaker till bristande jämlikhet.

"En av de viktigaste slutsatserna från Peking är betydelsen av mer kunskap om de bakomliggande orsakerna till bristande jämställdhet och det ojämna maktförhållandet mellan kvinnor och män. Det behövs en analys av kvinnors och mäns skilda villkor på olika samhällsområden. Genom att integrera ett jämställdhetsperspektiv på alla politikområden kan varaktiga förutsättningar skapas för att förändra politiska, ekonomiska, sociala och kulturella betingelser på ett sätt som bidrar till jämställdhet mellan kvinnor och män."

(Ur Riktlinjer för jämställdhet i utvecklingssamarbetet, UD 1996)

Så arbetar Sida

Den 1 juli 1995 bildades den nya myndigheten Sida av de tidigare biståndsmyndigheterna SIDA, SAREC, BITS, SwedeCorp och Sandö U-centrum.

Samtidigt fastställdes fyra prioriterade områden för det svenska utvecklingssamarbetet. Ett av dessa är jämställdhet mellan kvinnor och män. Fokuseringen på jämställdhet ökade ytterligare sedan det s k jämställdhetsmålet för biståndet tillkom året därpå.

Sidas handlingsprogram

I april 1997 fastställde Sida ett handlingsprogram för att främja jämställdhet mellan kvinnor och män i samarbetsländerna.

Handlingsprogrammet består av policy, erfarenhetsredovisning och handlingsplan. Dokumentet kan rekquireras från Sida (se sid 30). Det finns på svenska, engelska, portugisiska, spanska och franska.

Handlingsprogrammet omfattar till att börja med perioden 1997 - 2001. Det kommer fortlöpande att ses över och vid behov revideras. En viktig utgångspunkt för handlingsprogrammet är den handlingsplan, *Plattform for Action*, som tillkom vid FN:s kvinnokonferens i Peking 1995 (se sid 16-17), och de riktlinjer som regeringen fastställde året därpå.

Genom att utgå ifrån handlingsplanen från Pekingkonferensen eliminerar Sida risken för att låta sitt jämställdhetsarbete ensidigt styras av ett svenskt perspektiv.

Samarbetsländerna visar vägen

Sidas arbete för jämställdhet bygger också på de politiska åtaganden som Sveriges samarbetsländer gjorde vid Pekingkonferensen, och på ländernas egna prioriteringar och initiativ.

I Peking tog många av samarbetsländerna speciellt upp kopplingen mellan bristande jämställdhet och fattigdom. De afrikanska länderna lyfte t ex fram könsgrundade skillnader i tillgången till utbildning, liksom skillnader beträffande sexuella och reproduktiva rättigheter, hälsa och försörjning. De tog också upp flickors situation.

Inom det svenska biståndet har dessa områden länge betraktats som särskilt angelägna, och samarbetet fortsätter i syfte att genomföra rekommendationerna från Peking.

Strukturella orsaker lyfts fram

Sida gör särskilda satsningar inom områden som berör de strukturella orsakerna till bristande jämställdhet.

De är följande:

- mänskliga rättigheter
- deltagande i politiskt beslutsfattande
- deltagande i ekonomiskt beslutsfattande och möjlighet till ekonomisk självständighet

Många av de områden som enligt handlingsplanen från Peking är angelägna att åtgärda kan kopplas till dessa tre områden.

Exempelvis är våld mot kvinnor ett resultat av bristande respekt för kvinnors mänskliga rättigheter. Kvinnors fattigdom hänger ofta

Erfarenheterna visar att det ofta är strukturella och systemmässiga orsaker bakom bristande jämställdhet. Utan att dessa lyfts fram och synliggörs är det svårt att planera biståndsinsatser på ett realistiskt sätt och nå varaktiga resultat.

Sida lägger av strategiska skäl stor tonvikt vid mannens roll. Insikt i mäns attityder och beteenden är enligt Sida avgörande för effektiva jämställdhetsinsatser. Inom detta område kommer Sida därför att bli en bidragare till metodutveckling.

Handlingsplaner styr

Utöver den övergripande handlingsplanen har varje avdelning inom Sida tagit fram en konkret handlingsplan för sitt respektive område. Dessa innehåller tydliga, mätbara mål som

bedöma olika biståndsinsatser utifrån ett jämställdhetsperspektiv. Jämställdhetsfrågorna riskerar därigenom inte att hamna "vid sidan av", vilket vore fallet om de hanterades av en mindre expertgrupp.

Det betyder också att Sida satsar mycket på utbildning av sin personal, liksom konsulter och samarbetsparter som är verksamma inom biståndet.

Konsulterna spelar en mycket viktig roll, eftersom de anlitas för att arbeta fram de förslag, rapporter, utvärderingar etc som leder biståndsprocessen framåt.

Utbildningen är av grundläggande karaktär. Det betyder att specialister måste anlitas när personalens egna kunskaper inte räcker till.

Kompetensutveckling nästa steg

Det är också viktigt med kontinuerlig kompetensutveckling. För att kunna arbeta effektivt med jämställdhet krävs att kunskaperna om kvinnors och mäns verklighet i de olika samarbetsländerna hela tiden fördjupas och avspeglar sig i de policies som styr utvecklingssamarbetet.

Kapaciteten att genomföra tillförlitliga analyser och bedömningar måste öka. Likaså kompetensen att föra en dialog med samarbetsländerna kring jämställdhetsaspekter på samarbetet.

Här är det viktigt att öka kunskapen och kompetensen kring handlingsplanen från Pekingkonferensen, liksom FN:s konvention mot diskriminering av kvinnor.

Kunskaperna om mäns behov och prioriteringar måste också öka.

Jämställdhetsinitiativ knyter samman länder

Sida har tagit initiativ till att i samarbete med fem länder utveckla kompetensen och metoderna kring arbetet för ökad jämställdhet.

sammans med bristande ekonomisk självständighet och ett minimalt inflytande över ekonomiska beslut.

Inriktning på kvinnor och män

Sidas jämställdhetsarbete är inriktat på både kvinnor och män och förhållandet dem emellan, snarare än på enbart kvinnor.

Sida menar att en fokusering på bägge könen är nödvändig för att utvecklingssamarbetet ska gynna både kvinnor och män.

ska följas upp i varje avdelnings årsredovisning.

Inom många områden - hälsa, jordbruk etc - finns också handböcker som används vid såväl planering som utvärdering av projekt (se ruta på sid 21).

Kunskap att bedöma rätt

Jämställdhetsaspekterna ska arbetas in i alla biståndsinsatser. Detta är en viktig princip, som innebär att alla tjänstemän vid Sida måste kunna

Syftet är att de vunna erfarenheterna ska bidra till förbättrade metoder inom biståndet.

De länder som deltar är Namibia, Tanzania, Indien, Nicaragua och Estland. Där kommer jämställdhet att lyftas fram som en av grunderna för utvecklingssamarbetet med Sverige.

Särskild fokus läggs vid de strukturella orsakerna till bristande jämställdhet.

Sidas initiativ leder vidare in i en ny typ av samarbete eller "partnerskap" kring förverkligandet av handlingsplanen från Pekingkonferensen, *Platform for Action*.

Meningen är att många olika organisationer och aktörer - även

sådana som normalt inte arbetar med just bistånd - ska delta.

Exempelvis politiker, journalister, organisationer som arbetar kring våld mot kvinnor, polisen, finansorgan och många fler.

Särskild vikt läggs vid att regeringsföreträdare och andra inflytelserika personer deltar, i syfte att föra upp jämställdhetsfrågan på högsta möjliga nivå.

Förhoppningen är att erfarenhetsutbytet ska vara till nytta för alla som deltar. Ett verkligt utbyte ska ske. Sverige räknar sålunda med att "partnerskapet" ska ge viktiga bidrag också till jämställdhetsarbetet i vårt eget land.

Lång tradition av samarbete

Inom biståndet samarbetar Sverige sedan länge med många olika aktörer, både på det internationella fältet, inom EU och i Sverige.

Kontakter och deltagande i nätverk är viktigt för att ta del av skilda

Handböcker underlättar

Sidas personal använder särskilda handböcker som visar på jämställdhetsaspekter inom olika ämnesområden. Det finns handböcker för bl a jordbrukssektorn, transportsektorn och hälsosektorn.

Handböckerna innehåller frågor som bör ställas i olika faser av projektplaneringen. Vi saxar ur en handbok avsedd att användas vid projektplanering inom hälsoområdet. Exemplet avser samrådsförfarandet inför ett planerat projekt.

Följande frågor föreslås bli ställda:

- Blev både kvinnor och män konsulterade?
- Vilka kvinnor respektive män konsulterades - tjänstemän? representanter för dem som projektet är tänkt att rikta sig till? representanter för hälsoministeriet? vilka andra inblandade?
- Hur konsulterades de - genom möten? intervjuer? kartläggningar?

Frågorna följs av en utförlig motivering till varför frågorna bör ställas och förslag till vilka mått och steg som man kan vidta om svaren inte bedöms vara tillfredsställande.

Viktiga punkter i handlingsplanen

Inom alla samarbetsområden - hälsa, utbildning, naturbruk etc - liksom för de geografiska regioner som Sida samarbetar med finns handlingsplaner som omfattar följande huvudpunkter:

- jämställdhetsaspekter på ämnet ifråga
- klara, mätbara mål
- strategier och prioriterade områden för insatser
- rutiner för granskning och rapportering
- kompetensutvecklingsprogram
- utveckling av en resursbas som behärskar jämställdhetsaspekterna inom ämnet

synsätt och fördjupa de egna kunskaperna. Samordning är en förutsättning för ett effektivt utvecklings-samarbete med sikte på bestående resultat.

FN-organisationerna, finansierings-institut som Internationella valuta-fonden och Världsbanken, forsknings-institutioner och enskilda organisa-tioner är viktiga samarbetsparter. Lokala och regionala nätverk i Afrika, Asien, Latinamerika samt Central- och Östeuropa spelar en viktig roll.

Sida medverkar också i det nordiska jämställdhetsarbetet.

Sida ställer krav

Det sjätte målet för biståndet, jäm-ställdhetsmålet, gäller också för de svenska enskilda organisationerna.

Sida kommer att öka kraven på organisationer som tar emot eller kanaliserar stöd från Sida att främja jämställdhet i enlighet med det nya biståndsmålet. Sida för en kontinu-

erlig dialog med organisationerna för att säkerställa att jämställdhets-aspekter vägs in i organisationernas arbete och i deras insatser i olika samarbetsländer.

Likasa ställs krav på att de kon-sulter som Sida anlitar - såväl insti-tutioner som enskilda konsulter - har tillräcklig kompetens i jämställdhets-frågor och följer Sidas riktlinjer på området.

Svenskt nätverk viktigt

Sidas arbete sker inte isolerat från det svenska samhället - tvärtom. Samarbetet inför konferensen i Peking är bara ett exempel på hur jämställdhetsarbetet inom biståndet vävts samman med Sveriges egna ansträngningar för att uppnå ökad jämställdhet.

Kvinnorådet för internationellt bistånd (KIB), bildat 1982, består av representanter för tio kvinnoorganisa-tioner, inklusive de största politiska partierna och fackförbunden. KIB spelar en viktig roll när det gäller att sprida information i det svenska samhället om jämställdhetsarbetet inom biståndet.

"I enlighet med slutsatserna från FN:s kvinnokonferens i Peking måste allt policy- och strategiarbete baseras på en grundlig analys av roller, ansvar, behov och relationer mellan kvinnor och män."

(Ur Riktlinjer för jämställdhet i utveck-lingssamarbetet, UD 1996.)

Vilken kunskap behövs?

För att kunna arbeta effektivt med jämställdhet behövs bl a

- egen kapacitet att göra analyser och bedömningar
- kapacitet att föra en dialog om jämställdhetsfrågor
- kunskap om landet - policies och verklighet
- kunskap om FN:s konventioner och Pekingdokumentet (*Platform for Action and the Beijing Declaration*)
- ökade kunskaper om män

Analysen viktiga före beslut

Sex svenska kommuner deltar i ett projekt som bl a innebär att man regelmässigt analyserar hur olika kommunala beslut väntas påverka kvinnorna respektive männen.

Analyserna hjälper politikerna att bli medvetna om eventuella könsskillna-der före besluten i stället för att - i bästa fall - bli varse dem i efterhand.

Det visar sig att beslut som förefaller att vara könsneutrala i själva verket kan få helt olika effekter för kommu-nens kvinnliga respektive manliga invånare - på gott och ont.

Ett par exempel:

- Kommunerna ställer allt högre krav på att invånarna ska källsortera sina sopor. Samtidigt vet vi att det framför allt är kvinnorna som dis-kar tomma förpackningar och bär dem till återvinningsstationerna. Varje nytt beslut om att utöka käll-sorteringen innebär alltså merar-bete för kvinnorna.
- Bland ungdomarna är det mest flickor som kommer till biblioteken. Beslut om att installera datorer på biblioteken för sökning på Internet ökar andelen pojkar bland besökarna.

(Källa: Kommunaktuellt nr 39/97)

Könsuppdelad statistik ger rättvisare bild

Sverige har under lång tid framgångsrikt stött framtagandet av könsuppdelad statistik i många länder. Samarbete har här skett med Statistiska centralbyrån (SCB), som har gedigen kompetens på området.

SCB:s rapport "På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet" översattes lagom till kvinnokonferensen i Nairobi 1985 och väckte stort uppeende. Den har sedan använts som förebild internationellt när det gäller statistik om kvinnor och män. Den senaste engelska versionen presenterades vid Pekingkonferensen 1995.

I dag har ett 25-tal fickböcker och faktablad tagits fram med svenskt stöd. Bland de nyaste är fickboken "Kvinnor och män i Ryssland" samt motsvarande för staden St Petersburg och regionerna Leningrad, Murmansk och Kaliningrad.

Bristen på statistik som speglar den verkliga situationen för kvinnor respektive män kan vara ett stort problem. Det är svårt att fatta beslut och göra prioriteringar på basis av ett statistiskt underlag som inte tillräckligt väl belyser de faktiska förhållandena.

Låt oss ta ett exempel: I en del av ett land är det 40 procent av eleverna som aldrig går färdigt grundskolan. Man tycker att siffran är alldeles för hög och planerar åtgärder. Men vilka? Det är svårt att veta innan man får klart för sig vilka som lämnar skolan i förtid. Visar det sig att 70 procent av dessa är flickor som lämnar skolan på grund av graviditet, måste åtgärderna bli annorlunda än om 70 procent av de som lämnar skolan är pojkar som måste lönearbete.

I Botswana visade den könsupp-

delade statistiken överraskande att färre män än kvinnor kunde läsa och skriva. Kvinnor deltog också i högre grad än män i alfabetiseringsprogrammen.

När man undersökte orsakerna visade det sig bl a att män drog sig för att delta eftersom undervisningen ofta bedrevs i skollokalerna avsedda för barn. Efter att ha startat undervisning även på arbetsplatser gick det lättare att få män att delta.

Könsneutrala domar mål för projekt

"Efter att ha deltagit i utbildningsdagarna har våra attityder till kvinnor förändrats", skrev två manliga indiska domare nyligen i ett brev till Bombays kvinnouniversitet.

Det hade då gått ett år sedan de båda domarna deltog i ett utbildningsprogram på temat kvinnors

mänskliga rättigheter som kvinnouniversitetet anordnade i samarbete med Sida.

Deltagarna fick testa sina reaktioner och fördomar kring olika företeelser, diskutera dessa och sätta in dem i ett könsrolls- och rättighetsperspektiv. Samtidigt fick de möjlighet att fördjupa sina kunskaper om FN:s konventioner om mänskliga rättigheter.

Ett 40-tal domare, liksom ansvariga vid polisen och fängelserna, har hittills (mars 1998) deltagit i utbildningen och många står i kö för att få gå den.

Positiva artiklar i Bombaytidningarna har ökat intresset ytterligare. Pressen har bl a uppmärksammat hur jämställdhetstänkandet har lett till domar som i mindre grad än tidigare färgas av traditionellt könsrollstänkande. Detta är av mycket stor strategisk betydelse, eftersom ett förändrat sätt att döma får en prejudicerande effekt.

Landsbygdsutveckling till nytta för alla

Ett framgångsrikt jordbruksprojekt i Babati-distriktet i Tanzania illustrerar hur såväl kvinnor som män involverats i planering och genomförande.

Ett 80-tal byar medverkar i projektet, som inleddes 1992. Man började med att intervjua kvinnor och män var för sig, i grupper. Grupperna fick prioritera vad de ansåg viktigast när det gällde att utveckla jordbruket.

Prioriteringarna blev olika. Men eftersom man inte bara resonerat med männen, som varit vanligt i tidigare jordbruksprojekt, kunde man planera insatserna utifrån såväl kvinnornas som männens behov och prioriteringar.

För att detta skulle vara möjligt krävdes jämställdhetsutbildning av lokala ledare, tjänstemän och politiker på distriktsnivå och personal "på fältet".

En sådan utbildning genomfördes också, med lyckat resultat, inom ramen för projektet.

Satsning i fattigkvarter ökar jämställdheten

I Nicaragua är många kvinnor i fattigkvarteren småföretagare. De har marknadsstånd eller driver små butiker. Det är vanligt att kvinnorna är ensamstående familjeförsörjare.

På många håll pågår projekt för att förbättra såväl bostäderna som närmiljön i allmänhet - gator, vatten och avlopp etc. Men svårigheterna att finansiera projekt av den här typen är stora. Samma sak gäller möjligheten att få lån för att utveckla sitt företag om det är mycket litet.

Sida stöder ett projekt i fem städer i Nicaragua - Estelí, Ocotal, Somoto,

León och Chinandega - som går ut på att förbättra infrastruktur och bostäder samt utveckla småföretagandet. Kvinnoledda hushåll har prioriterats.

I dessa städer har nu (mars 1998) fler än 200 projekt genomförts för att förbättra gator och vägar. Drygt 2 500 lån har beviljats till bostadsförbättringar och över 8 000 lån till småföretag. 70 procent av låntagarna är kvinnor.

Infrastrukturprojekten har letts av kvarterskommittéer där både kvinnor och män varit engagerade och kunnat uttrycka sina olika prioriteringar och behov.

Kommittéernas tillkomst har stärkt den lokala demokratin och bidragit till försoningen mellan människor efter 1980-talets inbördeskrig.

Projektet har pågått sedan 1993. En extern utvärdering visar att projektet lett till att både kvinnors och mäns levnadsvillkor har förbättrats när det gäller boendemiljö och hushållsekonomi. Projektet har också bidragit till ökad jämställdhet mellan kvinnor och män.

Ett problem är emellertid att män tenderar att hamna i styrelser och rådgivande organ medan kvinnorna organiserar merparten av det praktiska arbetet. Eftersom männen prioriterar andra infrastrukturprojekt än kvinnorna är en jämnare fördelning av beslutsfattandet önskvärd.

Sexualupplysning till båggen könen

Sexualitet är ett ämne som det kan vara svårt att tala om. I många kulturer är det närmast tabubelagt och undervisning förekommer inte i skolorna. Samtidigt är problemet med oönskade graviditeter och sexuellt överförda sjukdomar mycket stort.

frågan om deras ansvar när ett barn blir till. En erfarenhet är också att det är lättare för pojkar att tala med pojkar, och flickor med flickor.

Med Sidas stöd har RFSU i över tio år samarbetat med systerorganisationer i Tanzania och Zambia kring sexualupplysning.

I Tanzania vände man sig från början enbart till unga flickor som fått barn och därför tvingats sluta skolan. Men ganska snart lade man tonvikten på att utbilda unga informanter som kunde sprida kunskap bland sina kamrater.

Man ansträngde sig att rekrytera både flickor och pojkar. Ett problem är annars att sexualupplysning - i den mån den ges - tenderar att fokuseras på flickor. Pojkarnas behov av information, kunskap och rådgivning kommer lätt i skymundan, liksom

Projektet har varit framgångsrikt. En anledning är kanske att man medvetet undviker att ställa krav på människor eller tala om att de har fel. I stället arbetar man på att öka insikten och medvetenheten, på ett sätt som ungdomar förstår.

Likvärdig behandling av fängslade män

Sida försöker genom olika insatser motverka negativ särbehandling och övergrepp mot män.

I Sydafrika stöder Sida ett projekt, *Juvenile Justice*, för att främja en

bättre behandling av unga brottsmisstänkta och brottslingar - män och kvinnor. I dag behandlas speciellt unga brottsbelastade män och pojkar oerhört dåligt av polis och åklagare och senare i fängelserna.

Unga kvinnor i samma situation behandlas på ett betydligt bättre sätt. De är också färre till antalet. Målet för projektet, som sker via det sydafrikanska justitiedepartementet, är att såväl män som kvinnor ska behandlas på ett anständigt sätt inom hela rättsapparaten.

Nätverksbygge i Kazakstan

Efter 1989 och omvälvningarna i det tidigare östblocket har andelen kvinnor minskat i politiken.

Minskningen hänger samman med den ökande fattigdomen hos breda befolkningslager, vilken ger frågan om "mat för dagen" högre prioritet hos många kvinnor än delaktighet i beslutsfattandet. Glorifieringen av hemmafrurollen är en annan orsak, måhända förståelig mot bakgrund av den skyldighet att arbeta som alla kvinnor tidigare hade.

I Kazakstan stöder Sida ett projekt med målet att bidra till ökat kvinnligt deltagande inom såväl politiken som näringslivet. I denna centralasiatiska republik finns en stor grupp välutbildade och engagerade kvinnor som i allt högre grad organiserar sig för att skapa inflytande i samhället.

Projektet går bland annat ut på att skapa olika diskussionsföreläsningar för kvinnliga politiker, journalister och näringsidkare.

Tonvikten ligger på att skapa nätverk och lära deltagarna att på olika sätt använda sig av dessa. En manual för nätverksbygge håller också på att tas fram.

Fredsavtal synas av kvinnor och män

I Guatemala slöt man i december 1996 ett fredsavtal. Det lilla central-amerikanska landet hade då haft inbördeskrig i 36 år.

Bakom fredsavtalet, vars framväxt stötts med svenska biståndspengar, låg ett stort folkligt engagemang. Kvinnor och män som representerade olika intressegrupper - den indianska ursprungsbefolkningen, bönder, företagare m fl - påverkade avtalets innehåll genom att delta i en folkriksdag.

Avtalet - som även består av olika delavtal - är mycket detaljerat. Det innehåller överenskommelser kring mänskliga rättigheter, flyktingars återvändande, militärens roll i ett demokratiskt samhälle, grundlagsändringar och inte minst en tidsram för när avtalets alla delar ska vara uppfyllda.

Jämställdheten har ingen framträdande plats, men berörs i några av delavtalen.

Avtalet är emellertid ingen slutpunkt utan snarare en början. En rad kommissioner har tillsatts som ska verka för att avtalet förverkligas. En av dessa kommissioner kallas Kvinnoforum och har till uppgift att syna fredsavtalet ur ett jämställdhetsperspektiv.

"Behandlas kvinnor och män olika när det gäller rätten att äga jord?" "Har ett hembiträde som misshandlas av mannen i huset något skydd?" Frågor av detta slag behandlas, med målet att brister ska åtgärdas. Diskriminerande lagar ska skrivas om och nya lagar tillkomma, allt i syfte att garantera jämställdheten.

Kvinnoforum består av kvinnoorganisationer ur alla samhällsskikt, såväl i städerna som på landsbygden. Men kvinnor finns naturligtvis också med i andra kommissioner.

Arbetet kring fredsavtalet, liksom uppföljningen, är det mest omfattande försök med ett genuint folkligt deltagande som någonsin genomförts i Guatemala.

Småföretagare utbildas

Sedan närmare 20 år har Sverige stött ett utbildningsprogram för småföretagare. Den utbildning som varje företagare får ska leda till nya jobb - helst minst två per företagare.

Målgruppen är de verkligt små företagen - från ensamföretagare till några få anställda. Oftast är de verksamma inom den s k informella sektorn. Man vänder sig även till arbetslösa som visat intresse för att bli företagare.

De småföretagare som deltar får grundläggande kunskaper inom områden som inköp, marknadsföring, finansiering, redovisning, kostnadsanalys, prissättning och lagerhantering.

Deltagarna får också lära sig formulera en låneansökan och får även hjälp med att få kontakt med kreditgivare.

Programmet vänder sig både till kvinnor och män, men andelen

kvinnor har varit hög (60 procent 1994). En orsak är att det finns påfallande många småföretag som drivs av kvinnor, i synnerhet inom den s k informella sektorn. En annan orsak är att det finns ett påfallande stort intresse hos kvinnorna att delta i denna utbildning.

Det är lokala företagarföreningar och handelskamrar, enskilda organisationer eller myndigheter som genomför utbildningen. De har i sin tur utbildats av ILO (International Labour Organisation), som också tillhandahåller kurslitteraturen.

Exemplen som leder till förändring

Bina arbetar för en lokal kvinnorrättsorganisation i Bangladeshs huvudstad Dhaka, i ett Sida-stött projekt som riktar sig till kvinnor som utsatts för våld. Hon samlar kring sig flickor med ungefär samma erfarenheter som hon själv har. De stöder varandra, utbyter erfarenheter och diskuterar framtiden.

Bina är 17 år och har ett ansikte som blivit svårt vanställt av frätande syra. Inflytelserika män i hennes hemby krävde sexuella tjänster av Bina och hennes syster. Bägge vägrade. En natt bröt sig männen då in i hemmet försedda med en dunk koncentrerad syra. Bina fick syran på sig när hon skulle försvara systemen från att bli angripen.

När Bina reser runt i landet och berättar sin historia får hon mycket stöd. Hon får uppleva hur inte bara kvinnor utan också män tar avstånd från en mansroll som bland annat föreskriver att kvinnor ska tillmötesgå alla krav som en man ställer - vilka dessa än är. Såväl kvinnor som män ger uttryck för behovet av att förändra en mansroll som på detta sätt urartat.

Att kvinnor med Binas erfarenheter blir synliga, uppmärksammade och tagna på allvar är ett viktigt steg i utvecklingen när det gäller att stävja könsrollsrelaterat våld.

"Jämställd" omskolning av militärpersonal

Många människor i Ryssland har blivit arbetslösa i takt med att det militärindustriella komplexet nedmonteras. Därför har Sverige och andra västländer under 1990-talet

gått in med omskolningskurser för f d officerare.

Men även många kvinnor arbetade inom militärindustrin, framför allt vid forskningsinstitut och industrieföretag med militär anknytning. För att stödja även dem, och inte bara de arbetslösa männen, grundades 1991 det fristående utbildningsinstitutet *Women and management* i St Petersburg.

Mer än 4 000 arbetslösa, högt utbildade kvinnor har vidareutbildats vid institutet. Många av dessa har startat egna företag eller fått kvalificerade uppgifter på stora eller medelstora företag.

Sida har finansierat ett samarbete mellan institutet och Stockholm International Business Institute, SIBI, med syfte att stärka institutets kapacitet vad gäller ekonomiutbildningar.

Kvinnors kunskap viktig i forskningen

Varför är spädbarnsdödligheten så mycket högre i utvecklingsländerna? Är det möjligt att minska den genom förhållandevis enkla åtgärder?

Frågor som denna ställdes av en barnmorska som genom ett forskningsprojekt fick möjlighet att närmare studera rutinerna för hur barn omhändertas efter födseln.

Framför allt fokuserade hon på hur nyfödda skyddas från att bli nedkylda. Finns varken kuvöser eller tillräckligt med filtar på sjukhuset

för att värma alla små som föds är risken stor att några av de nyfödda blir för nedkylda och dör.

Man undersökte om det gick att genom relativt enkla medel förhindra denna nedkylning. I stället för att de nyfödda lades i egen bädd fick de ligga på mammans mage. Om detta inte gick, t ex efter ett kejsarsnitt, fick babyn i stället ligga mot sin pappas mage.

Det visade sig att de spädbarn som omhändertagits på detta sätt mädde bättre och överlevde i högre grad än barn som lagts åt sidan.

Forskningsresultaten sprids nu på olika sätt och påverkar rutinerna på allt fler sjukhus.

Inom det svenska forskningsbiståndet har man länge verkat för att få med barnmorskor i olika forskningsprojekt. Barnmorskor har en central roll när det gäller att följa mödrarna och de nyfödda barnen - men i fattiga länder har denna yrkesgrupp en låg status. Barnmorskorna kommer sällan ifråga

som deltagare i forskningsprojekt trots att de besitter unika kunskaper.

Projekt som detta bidrar till att involvera fler kvinnor i forskningen. Kvinnor formulerar andra forskningsproblem än män - precis som utvecklingsländernas forskare formulerar andra problem än den industrialiserade världens forskarkår. De olika synsätten är nödvändiga för en allsidig forskning som gagnar såväl kvinnor som män.

En framåtblick

Utan att spekulera alltför vidlyftigt om framtiden kan man konstatera att utvecklingen pekar på ett allt större fokus på mannens roller och attityder. Framför allt inom familjerelaterade områden.

Det har redan gjorts framsteg när det gäller att lyfta fram mannens nyckelroll inom områdena sexualitet, reproduktion och familjebildning och därigenom kvinnors hälsa. Men mycket återstår.

Mansrollen måste förändras

Det står också klart att varaktiga positiva förändringar för kvinnor, och en väsentligt ökad respekt för deras mänskliga rättigheter, inte kan uppnås utan förändringar i mansrollen.

Därför är det särskilt angeläget med ett ökat engagemang från männen i jämställdhetsarbetet.

Att identifiera "manliga allierade" blir i det sammanhanget en viktig uppgift. Goda manliga förebilder behövs också.

Det är likaledes viktigt att de positiva effekterna för männen av ökad jämställdhet synliggörs bättre, bl a i form av den ökade livskvalitet det ger, till exempel att komma närmare barnen.

Ökat manligt engagemang

Det finns åtskilliga positiva exempel på mäns engagemang för ökad jämställdhet.

I Zimbabwe har det etablerats ett forum för män och kvinnor som vill kämpa tillsammans för jämställdhet.

I förorten Alexandra utanför Johannesburg finns ett manligt nätverk mot våld mot kvinnor. Nätverket anordnade i slutet av 1997 en uppmärksamman mansmarsch

i Pretoria, med president Mandela som en av talarna.

I Namibia och Nicaragua finns nätverk av män som arbetar mot våld.

Konferenser fokuserar männen

I Jamaica ordnade UNICEF (FN:s barnfond) 1995 en konferens på temat mäns ansvar och faderskap och 1997 anordnade UNIFEM (FN:s kvinnokommission) en konferens om män och våld i Asien.

I Stockholm anordnades samma år en nordisk manskonferens och Sverige driver frågan att en sådan ska hållas på internationell nivå. I boken *Men on Men*, som Sverige presenterade vid konferensen i Peking, beskriver åtta svenska män sin personliga syn på jämställdhet, manlighet och faderskap.

Nödvärdigt med delad makt

De senaste decennierna visar att jämställdheten mellan kvinnor och män ökat väsentligt inom områden som undervisning och hälsa.

Däremot är bilden fortsatt mörk när det gäller kvinnors inflytande och makt inom politik och ekonomi.

Här är förhållandena rätt likvärdiga, vilket land på jorden man än betraktar. För att citera FN:s utvecklingsorgan UNDP nekas kvinnor fortfarande tillträde till maktens korridorer - ekonomiska såväl som politiska. Här framstår behovet av "manliga allierade" i än tydligare dager.

Sida arbetar vidare

För Sidas egen del är utmaningen att finna allt smidigare metoder för

att inkorporera jämställdhet i det dagliga, operativa biståndsarbetet. Målen måste bli tydligare och mätbara, metoderna bättre.

Sida försöker också medverka till en förändrad syn på kvinnor som grupp. Det är fortfarande alltför vanligt - även i vårt eget land - att kvinnor betraktas som en grupp som avviker från "normen", eller som en grupp med "särintressen". Trots att kvinnor utgör mer än hälften av befolkningen tenderar de att buntas ihop med etniska minoriteter, handikappade och andra jämförelsevis små grupper.

Att alltid betrakta mannen som normgivare ställer till problem på alla områden, inte minst inom utvecklingssamarbetet. Bilden av

samhället och dess aktörer blir skev, och kan motverka ett fullgott resultat.

Det framstår som allt viktigare att komma bort från talet om "kvinnofrågor", och i stället medverka till att dessa frågor uppfattas som viktiga samhällsfrågor av betydelse för alla.

Sida kommer att fortsätta att fokusera mannen och mansrollen. Ett likvärdigt deltagande för kvinnor i samhällsutvecklingen kräver en förändrad mansroll och en betydligt mer jämställd fördelning av makten.

Detta kommer att kräva attitydförändringar och förändrat beteende hos männen samt en helt annan insikt om fördelarna för bägge könen med delad makt.

Det är här framtidens utmaning ligger.

"Jämställdhet mellan kvinnor och män är avgörande för en varaktig lösning av världens ekonomiska, politiska och sociala problem".

(FN:s generalsekreterare Kofi Annan på Internationella Kvinnodagen, 8 mars, 1997)

För att uppnå ett tillfredsställande och långsiktig resultat inom utvecklingssamarbetet måste såväl kvinnor som män vara delaktiga, och dra nytta av samarbetet.

I ett internationellt perspektiv har Sverige länge legat i frontlinjen när det gäller att integrera jämställdhetsaspekterna i biståndet och utveckla metoder som kan leda till effektiva resultat.

"Väga lika tungt" belyser vikten av att kvinnor och män deltar i utvecklingssamarbetet på lika villkor, och ger exempel på hur Sverige arbetar för att FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna ska följas även inom detta område.

Sida

STYRELSEN FÖR INTERNATIONELLT UTVECKLINGSSAMARBETE

Besöksadress: Sveavägen 20. Postadress: 105 25 Stockholm.

Sida
Infoteket

200 72 11 6038 B8